

Załącznik nr 4 do zapytania ofertowego

Temat **Fwd: Fragmenty macew z Drawska Pomorskiego**
Od Krzysztof Filcek <k.filcek@jewish.org.pl>
Do <drawsko@drawsko.pl>
Data 2023-07-05 13:50

- SKMBT_C28023060711190.pdf(~402 kB)
- Wytyczne Komisji Rabinicznej ds Cmentarzy.pdf(~84 kB)

Szanowni Państwo,

W odpowiedzi na pismo z dn. 23 czerwca br. przesyłam odpowiedź i wytyczne dotyczące warunków prowadzenia prac na terenie cmentarzy żydowskich.

Jestemy do dyspozycji gdybyście mieli Państwo jeszcze jakies pytania dotyczące znalezionych macew czy innych spraw związanych z drawskim cmentarzem żydowskim.

Z poważaniem

Krzysztof Filcek

Komisja Rabiniczna ds. Cmentarzy
Biuro Naczelnego Rabina Polski
ul. Twarda 6
00-950 Warszawa
tel. +48 22 526 54 59

kom. +48 509 904 695

Rabbinical Commission for Cemeteries
Office of the Chief Rabbi of Poland
6, Twarda St.
00-950 Warsaw
tel. +48 22 526 54 59

mob. +48 509 904 695

<https://zapomniane.org/>

Działania Komisji Rabinicznej są możliwe dzięki wsparciu Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego www.fodz.pl

----- Forwarded message -----

Od: **Krzysztof Filcek** <k.filcek@jewish.org.pl>
Date: śr, 7 cze 2023 o 12:12
Subject: Re: Fragmenty macew z Drawska Pomorskiego
To: Tomasz Choroba <t.choroba@kulturadrawsko.pl>

Szanowny Panie,

W załączeniu przesyłam pismo Komisji Rabinicznej ds. Cmentarzy.

Z poważaniem

Krzysztof Filcek

Komisja Rabiniczna ds. Cmentarzy
Biuro Naczelnego Rabina Polski
ul. Twarda 6
00-950 Warszawa
tel. +48 22 526 54 59

kom. +48 509 904 695

Rabbinical Commission for Cemeteries
Office of the Chief Rabbi of Poland
6, Twarda St.
00-950 Warsaw
tel. +48 22 526 54 59

mob. +48 509 904 695

<https://zapomniane.org/>

Działania Komisji Rabinicznej są możliwe dzięki wsparciu Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego www.fodz.pl

pon., 5 cze 2023 o 12:52 Tomasz Choroba <t.choroba@kulturadrawsko.pl> napisał(a):
Szanowny Panie Krzysztofie,

Zgodnie z naszą rozmową telefoniczną przesyłam szczegóły związane z odkrytymi w Drawsku macewami.

W ostatnich dniach kwietnia bieżącego roku w Drawsku Pomorskim, na jednej z prywatnych posesji położonej przy ulicy Łąkowej zostały odnalezione fragmenty żydowskich nagrobków. Na 15 z nich znajdują się napisy (sporządzone pismem hebrajskim oraz w po niemiecku w alfabecie łacińskim) lub ornamenty. Na 6 kolejnych nie ma napisów, ale wykonane są z takiego samego surowca, można więc z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że również pochodzą z cmentarza żydowskiego. Wszystkie znalezione fragmenty zostały zabezpieczone przez właściciela posesji.

Jedyną macewą (obecnie w dwóch fragmentach), która zawiera datę jest nagrobek Debory Joseph, zmarłej 17 sierpnia 1850 roku. W publikacji Gerharda Salinger, "Zur Erinnerung und zum Gedenken..." znajduje się informacja, która potwierdza, że Deborah Joseph, z domu Kaufmann, zmarła w Drawsku Pomorskim (niemieckim Dramburgu) w 1850 roku w wieku 90 lat.

Znalezisko stanowi potwierdzenie wydarzeń, które do tej pory znaliśmy tylko ze wspomnień przedwojennych mieszkańców miasta. Odnotowano, że mniej więcej na początku lat 40. z cmentarza żydowskiego zabrano nagrobki i użyto ich do wyłożenia fragmentu chodnika przy ul. Łąkowej (niem. Wiesenweg), która do tej pory była drogą nieutwardzoną. Nagrobki położono w taki sposób, że widoczne były ich pokryte inskrypcjami powierzchnie. Wielu mieszkańców miasta solidaryzując się z Żydami omijało ten chodnik, używając środka lub drugiej strony ulicy.

Naturalnym krokiem wydaje się, aby odkryte fragmenty nagrobków wróciły na swoje pierwotne miejsce, tj. na drawski cmentarz żydowski przy ul. Łąkowej. W związku z powyższym chciałbym uprzejmie spytać, czy przeniesienie fragmentów nagrobków można zorganizować w porozumieniu z Państwem?

Na drawskim cmentarzu żydowskim znajdują się pojedyncze macewy oraz ich fragmenty, odkryte w przeszłości w różnych, najczęściej nieznanymi okolicznościach. Tym razem chcielibyśmy, aby proces przeniesienia fragmentów macew na cmentarz oraz ich ułożenie odbyły się z uszanowaniem wszystkich zasad. Czy moglibyśmy liczyć na Państwa wsparcie w tym zakresie?

O sprawie została poinformowana koszalińska Delegatura Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.

W załączniku pozwoliłem sobie umieścić wykaz znalezionych fragmentów nagrobków wraz z tłumaczeniem napisów hebrajskich dokonany przez Krzysztofa Bielawskiego z Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN.

Z poważaniem

Tomasz Choroba
Dział Regionalny Miejskiej i Powiatowej Biblioteki Publicznej im. Stefana Żeromskiego w Drawsku Pomorskim
ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 12
78-500 Drawsko Pomorskie
tel. 94 36 322 57

Informacje o tym, jak chronimy i przetwarzamy Państwa dane osobowe, w tym m.in. w jakich celach oraz jakie przysługują Państwu w związku z tym prawa, znajdują się na naszej stronie w zakładce: „[RODO](#)”.

KOMISJA RABINICZNA DO SPRAW CMENTARZY

ul. Twarda 6
00-950 Warszawa
tel. /fax 22 624 14 84

Warszawa, 07.06.2023

W. Pan Tomasz Choroba
Dział Regionalny Miejskiej i Powiatowej
Biblioteki Publicznej im. Stefana Żeromskiego
ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 12
78-500 Drawsko Pomorskie

Szanowny Panie,

Dziękuję za wiadomość z dn. 5 czerwca br. dotycząca możliwości przeniesienia na cmentarz żydowski w Drawsku Pomorskim macew znalezionych na terenie miasta. Jest to działanie zgodne ze stanowiskiem Komisji Rabinicznej ds. Cmentarzy, mówiącym, że macewy wykryte w podobnych sytuacjach, co, niestety jest w Polsce zjawiskiem dość powszechnym, powinny wrócić na najbliższy cmentarz żydowski bez względu na to w jakim jest on stanie i jaką funkcję obecnie spełnia.

Jeśli chodzi o pomoc ze strony Komisji to możemy zaoferować nasze doradztwo przy docelowej lokalizacji macew jak też dotyczące formy ich wyeksponowania. Poza tym, należy dotrzymać ogólnych zasad prowadzenia prac na cmentarzach żydowskich, które znajdzie Pan w załączonych Wytycznych. W szczególności ważne jest, by przeniesione macewy złożyć na terenie cmentarza najlepiej w jednym miejscu, np. przy ogrodzeniu, bez pionizowania czy ułożenia mogącego sugerować pochówek. Przy transporcie macew należy też unikać wjeżdżania na teren cmentarza ciężkim sprzętem mogącym, zwłaszcza w okresie deszczowym, naruszyć powierzchnię gruntu.

Będziemy wdzięczni za poinformowanie Komisji o terminie przeprowadzania operacji relokacji macew. Ze względu na szczupłość kadrowe nie jesteśmy w stanie obiecać, ale chętnie oddelegowalibyśmy przedstawiciela Komisji w charakterze obserwatora.

Jeszcze raz dziękując za zainteresowanie tą tematyką oraz współpracę z Komisją pozostaję

Z poważaniem

Komisja Rabiniczna Do Spraw Cmentarzy
ul. Twarda 6
00-950 Warszawa

Krzysztof Filcek
Specjalista ds. cmentarzy

Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP
ועד הקהלות הקדושות בפולין
The Union of Jewish Communities in Poland

KOMISJA RABINICZNA DO SPRAW CMENTARZY

ul. Twarda 6, 00-950 Warszawa
tel. 22 526 54 59

WYTYCZNE KOMISJI DOTYCZĄCE OCHRONY CMENTARZY ŻYDOWSKICH W POLSCE

Status cmentarzy w świetle prawa i tradycji żydowskiej

Pierwsza wzmianka o żydowskim pochówku pojawia się na kartach Księgi Rodzaju, kiedy Abraham po śmierci swojej żony Sary, zakupił skrawek ziemi aby ją w niej pochować (Księga Rodzaju 23:2-20). W tradycji żydowskiej cmentarz powstaje już w chwili nabycia działki z przeznaczeniem na cele grzebalne – uzyskuje swój status szczególny jeszcze przed dokonaniem tam pierwszego pochówku.

W judaizmie święte jest zarówno to co duchowe, jak i to co fizyczne. Dusza jest źródłem świętości, podczas gdy ciało jest naczyniem, które nosi w sobie świętość. Zgodnie z tradycją i prawem żydowskim, ludzkie ciało jest święte nawet po śmierci i pozostaje takim aż do Dnia Sądu Ostatecznego. Dlatego kości tych, którzy odeszli pozostają święte i nienaruszalne. Tradycja mówi, że dusza i ciało pozostają połączone nawet po śmierci, więc jeżeli narusza się kości tu, na ziemi, to naruszony zostaje także spokój duszy w niebie.

Ponieważ kości są święte, muszą być traktowane z najwyższym szacunkiem. Ciała zmarłych muszą być pogrzebane w ziemi (co wyklucza zarówno kremację, jak i pozostawienie ich ponad poziomem gruntu) i pozostać nienaruszone. Dlatego ekshumacja jest w judaizmie ściśle zabroniona, z wyjątkiem szczególnych i nadzwyczajnych przypadków.

Działalność Komisji w Polsce

Komisja została powołana, aby sprawować nadzór nad wszelkimi pracami mającymi miejsce na cmentarzach żydowskich. Przedmiotem zainteresowania Komisji jest ochrona cmentarzy w ich historycznych (czyli przedwojennych) granicach. Z punktu widzenia prawa żydowskiego, w ramach którego Komisja działa, kluczowa pozostaje ochrona szczątków ludzkich złożonych na cmentarzu bez względu na to, czy szczątki te pozostają w układzie anatomicznym czy przemieszane są z warstwami ziemi. Innymi słowy, w myśl tradycji żydowskiej cmentarz jest tam gdzie znajdują się szczątki ludzkie, niezależnie od tego czy zewnętrzne oznaki cmentarza uległy zniszczeniu, jego granice uległy zatarciu, czy też cmentarz został zabudowany. W związku z tym, zadaniem Komisji jest niedopuszczanie do zabudowywania cmentarzy, jak również do rozbudowy obiektów już na cmentarzach istniejących, wybudowanych czy to w czasach okupacji niemieckiej, czy w czasach PRL, czy już po 1989r. Fakt zabudowania nekropolii i sprofanowania ludzkich szczątków w wyniku prac ziemnych w przeszłości nie oznacza, że teren ten przestał być dla Żydów cmentarzem – miejscem świętym.

Metodologia pracy Komisji: prowadzenia badań na cmentarzach żydowskich

Judaizm wyraźnie zakazuje ingerowania w strukturę ziemi na cmentarzach żydowskich z uwagi na niebezpieczeństwo naruszenia kości zmarłych. W związku z tym, zgodnie z tradycją żydowską są jedynie nieinwazyjne metody badań. W celu odtworzenia historycznych granic cmentarza czy rozpoznania jego strefy grzebalnej dostępne są takie narzędzia jak: synchronizacja przedwojennych map, synchronizacja zdjęć lotniczych z okresu II wojny światowej, badania georadarowe oraz LIDAR (light detection and ranging). Narzędziem podstawowym pozostaje wizja lokalna, czyli badanie terenu pod kątem pozostałości przedwojennego ogrodzenia lub innych obiektów cmentarnych.

Badania archeologiczne dopuszcza się tylko w przypadkach wyjątkowych, w trybie konsultacji z Komisją i pod nadzorem rabinicznym delegowanego pracownika Komisji.

Macewy (nagrobki)

Wedle tradycji żydowskiej macewy należą do zmarłych i dlatego powinny być przywrócone na cmentarz, z którego pochodzą. Nie zezwala się na ponowne ustawianie tak przenoszonych macew w sposób naśladujący ich pierwotne ustawienie, czyli sugerujący, że stoją one na rzeczywistym – pierwotnym miejscu pochówku. Komisja rekomenduje, iż optymalnym rozwiązaniem w takim przypadku jest utworzenie lapidarium scalonego z istniejącym ogrodzeniem lub w jego pobliżu. Macewy należy instalować w taki sposób aby ich inskrypcje pozostały widoczne. Dokładną lokalizację lapidarium czy też inną formę ekspozycji macew należy uzgadniać z Komisją.

Nie należy też odkopywać, podnosić czy ponownie ustawiać znajdujących się na cmentarzu płyt nagrobnych, które uległy przewróceniu, zarośnięciu czy też wchłonięciu w ziemię.

Podsumowując, zakazane są wszelkie działania mogące naruszyć znajdujące się pod powierzchnią ziemi kości.

Wszelkie zadania w zakresie renowacji, konserwacji oraz pielęgnacji macew winny być prowadzone zgodnie ze sztuką konserwatorską, a w przypadku jakichkolwiek wątpliwości – konsultowane z Komisją.

Poniżej kilka uwag praktycznych:

- w przypadku odtwarzania inskrypcji podczas renowacji macew wymagana jest konsultacja treści z Komisją (konsultacja hebraistyczna),
- nie należy stosować na macewach jakichkolwiek substancji chemicznych bez pozwolenia właściwego Konserwatora Zabytków,
- nie należy malować nagrobków czy też inskrypcji na nich bez akceptacji proponowanych farb i technik przez właściwego Konserwatora Zabytków,
- nie należy czyścić macew szczotkami twardymi, w tym drucianymi.

Wskazówki dotyczące prowadzeniu prac na cmentarzach żydowskich

Niniejsze wskazówki dotyczą zarówno cmentarzy ogrodzonych i oznakowanych, jak i tych których granice nie są jeszcze odtworzone w terenie. W przypadku tych drugich, należy ponadto zaznaczyć, że jedną z możliwych form ochrony ich strefy grzebalnej jest zmiana zagospodarowania terenu na „teren zielony,” przy czym, z zastrzeżeniem, a także podaniem informacji publicznej iż dany obszar jest terenem cmentarza; tak aby nie ulegało wątpliwości, że teren ten nie powinien być użytkowany do celów rekreacyjnych.

Z punktu widzenia tradycji żydowskiej, najistotniejsze pozostaje zapewnienie spokoju zmarłym i nienaruszalności ich pochówków. Dlatego też, wszelkie prace toczone się na cmentarzach, w tym przedsięwzięcia związane z odtwarzaniem ich historycznych granic, winny uwzględniać owe priorytety.

Na terenie cmentarzy żydowskich –

nie dopuszcza się:

- prowadzenia jakichkolwiek prac w szabaty, tj. od zmierzchu w piątek do zmierzchu w sobotę, oraz podczas świąt żydowskich,
- kopania gruntu cmentarza,
- wywożenia ziemi cmentarnej,
- wjazdu na teren ciężkim sprzętem (odpowiednie zgody może wydać jedynie Komisja),
- usuwania korzeni drzew i krzewów,
- odkopywania płyt nagrobnych,
- samowolnego grzebania kości,
- podkopywania ogrodzenia cmentarza,
- otwierania grobów;

zezwala się na:

- przycinanie do poziomu powierzchni ziemi drzew, krzewów oraz roślin jednorocznych, dwuletnich i bylin,
- biologiczne usuwanie karp i korzeni starych drzew,
- palenie na cmentarzach chwastów, gałęzi oraz drewna – zgodnie z przepisami BHP,
- wytyczanie alejek na powierzchni gruntu – po uzgodnieniu z Komisją,
- nawożenie i dodatkowych warstw ziemi, pod warunkiem, że nawieziona ziemia jest wolna od gruzu i innych zanieczyszczeń,
- oczyszczanie płyt nagrobnych,
- instalację tablic pamiątkowych i informacyjnych – po uzgodnieniu z Komisją.

Uwaga: W przypadku odnalezienia szczątków ludzkich należy przerwać prace i bezzwłocznie skontaktować się z biurem Komisji.

Prosimy o bezpośredni kontakt z Komisją Rabiniczną do Spraw Cmentarzy w przypadku jakichkolwiek pytań merytorycznych bądź wątpliwości.